

Euskal idazleak
Espainiako merkatuan

KUOTATIK HARAGO, **ATEAK ZABALTZEN ARI DIRA?**

Urte askoan bakanak izan dira Espainiako merkatuan tokia egitea lortu duten euskal idazleak. *Obabakoak*-ek 1989an Sari Nazionala lortu ondotik, Bernardo Atxagak bete zuen hamarkada oso batez euskarazko kuota; Unai Elorriagaren saria etorri zen gero (2002) –aparrari luzaz eutsi ez zion arren–, eta Kirmen Uriberena segidan (2009) –Espainian kolpetik kotsakratzeaz gain, munduko merkatu zabalerako tranpolin modura balio izan ziona–. Bien bitartean, euskal letretako kalitatezko ahots askok Espainian tokirik gabe jarraitzen zuten –Ramon Sizarbitoriaren kasua da deigarriena–. Zerbait aldatzen ari dela dirudi, ordea. Azken bospasei urteetan euskal idazle dezente –horietako asko emakumeak– hasi dira Espainiako merkatura jauzi egiten. Nola azaldu daiteke joera aldaketa hau? Auziaz aritu dira Katixa Agirre eta Iban Zaldua, eta Frantziako panorama zertan den azaldu du Itxaro Bordak.

KEPA MATXAIN

Eider Rodriguezek, Karmele Jaiok eta Iban Zalduak lehenbizikoz argitaratu dute Espainiako argitaletxe indartsu batekin berriki –Random House, Destino eta Galaxia Gutenberg, hurrenez hurren–. Horiei gehituz gero, esaterako, Katixa Agirrenen *Amek ez dute*-ren itzulpena (Tránsito) gaztelaniatzko merkatuan izaten ari den arrakasta, edota, oso handiak izan gabe ere, beren zirkuitutxoak daukaten argitaletxe esanguratsu batzuetan ateratzear diren zenbait liburu –Amets Arzallusen eta Ibrahima Balderen *Miñan* (Blackie Books) edo Uxue Alberdiren *JenisJoplin* (Consonni), adibidez–, joera aldaketa bat sumatzeko aski zantzu badirela ematen du. Horretan da Agirre: “Azken urteetan antzeman da irekitze bat, eta gurean jada ezagunak ziren zenbait idazle ari dira Espainian haien publikoa eskuratzen”.

Ez da idazle zerrenda luzerik behar, halere, Espainiako merkaturak zabaltzen ari delako irudipena edukitzeko. Azken 30 urteetan, bakanak izan dira merkatu horretan tokia egitea lortu duten euskal idazleak. Zalduaren ustez, auziak zeri-

kusi zuzena du Espainiaren artikulazio politikoarekin. “Trantsizioko deszentralizazioak hizkuntza ‘periferikoen’ eremu instituzionala indartu zuen, eta, baita haien literaturarena ere: literatura ‘periferikoak’ egile eta titulu berrien arrantzagune bihurtu ahal izan ziren, modu mugatuan bada ere”. 1989an *Obabakoak*-ek jasotako Sari Nazionalaren ondoren, Bernardo Atxagak bete zuen hamarkada oso batez Espainian euskal literaturari onartzen zitzaion kuota mugatua. Aho biko ezpata izan zen Atxagaren saria: euskal literaturari Letren Errepublikarako bidea irekitzen zion, baina talaia hartan berarentzat bakarrik zegoen tokia, beste egile asko itzalean utziz –belaunaldikideak ez ezik, Tropelekoak ere bai–. Eta beste paradoxa bat: 70eko hamarkadan literaturaren autonomiaren defentsan sutsuen aritutako autorea saritzean, ibilbide kontraesankor bat hasten da, Atxagak sariaz geroztik emandako pausoei erreparatuz gero. “Ez da detaile txikia Ediciones B-tik Alfaguarara egin zuen *transfer*-a, *Soinujolearen semea*-ren itzulpenarekin, oraindik edizio kontratuen oparotasun urteak indarrean zeudela”, dio Zalduak. Pixkanaka Espainiako –eta nazioarteko–

merkatuaren legeei men egitea leporatu izan diote bere kritikoei Atxagari, euskal esparruari muzin eginez. Neurri batean, bere ibilbide propioak deuseztatuko luke gaztaroan literaturaren autonomiaren alde egindako aldarria.

Zerikusirik ez Unai Elorriagaren kasuarekin. Polemikaz inguraturik jaso zuen 2002an Sari Nazionala –saria eman ondoren jakin zen nobelaren bi kapitulu bakarrik zeuzkala itzulita, eta epai-mahaiaren erabakia auzitan jarri zuen datu horrek–. Hasierako aparraldia gorabehera –bitxikeria modura, *Un travía en SP* hizpide izan omen zuten Zapaterok, Felipe Gonzalezek eta Alfonso Guerrak afalondo batean, eta hiruei izugarri gustatu omen zitzaien–, Elorriagaren arrakasta apaltzen hasi zen pixkanaka. Hala dio Zalduak: “Kalitate literarioaren ikuspegitik interesgarriagoa bihurtzen hasi den uanean, *Iazko hezurak* eta *Iturria*-rekin, utzi dio idazle profesionalaren karrera jarraitzeari –espainiar merkatuan zeukan presentzia oso oinarrituta zegoena–, eta itxi zaizkio, oraingoz, gaztelaniatzko merkatuaren ateak, argitaletxe handi baten eskutik joanda, behintzat”.

Kirmen Uribe, azkenik, hala mintzo zuen 2009an, Sari Nazionala jaso berri-tan: “Hizkuntza txiki batean idazten dut, Dakarreko, Madrileko edo Bostongo irakurleentzat”. Harena izan zen, ziur asko, Espainiako bitartekaritarik gabe zuzenean Munduko Letren Errepublika anglosaxoira jauzi egiteko ageriko lehen saiakera. Zalduari iruditzen zaio, oraindik –New Yorkeko egonaldiarekin eta– horretan jarraitzen duen arren, apustu hori doitu beharra izan duela: “Betiko bideari lotu zaio azkenean, hots, espainiar merkatuaren bitartekaritzari, PRISAk Atxagaren ordeko pieza bezala hautatu izanak islatuko lukeen bezala”.

MERKATUAK EXOTISMOA NAHI DU

Espainian arrakasta lortu duten euskal idazleen ezaugarri komunez galdetuta, kostunbrismoa aipatzen du Itxaro Bordak: “Itzulia den literatura herri baten irudiaren estereotipora egokitzen dena da. *Obabakoak* eta gisako noblek Euskal Herriaren irudi nekazariena, xaloena, mitikoena ematen dute”. Agirrek kuotaaren logikan ulertzen du hori: “Eus-

FRANTZIA, BESTE SAGARDOTEGI BAT

Uriberen *Bilbao-New York-Bilbao* Gallimardek argitaratu zuen 2012an. Atxagaren obra nagusiak ere argitaletxe esanguratsuetan atera dira frantsesez. Hortik kanpora? Deus gutxi. Zalduak dioenez, “Hegoaldeko euskal idazleek kupo hori daukate, Kontzertu Ekonomikoaren nolabaiteko baliokide izan daitekeen Kontzertu Literario moduko bat: Ipar Euskal Herrikoek, ezta hori ere”. Kupo horri esker, Hegoaldeko gutxi batzuk gaztelaniazko merkatura igarotzen dira eta, hortik, beste hizkuntzetara, tartean frantsesera. Iparraldekoek, gehienez ere, inguruko argitaletxe txikietan argitaratzen dute frantsesez, baina Frantzia guztiko merkatura jauzi egiteko aukera amiñirik gabe.

Eskualde hizkuntzak “biziki gaizki ikusiak” dira Frantzian, Bordaren ustez: “Gure hizkuntzak ez dira literatur hizkuntzat hartzen. *100% basque* itzuli nuelarik, argitaletxe frantses batzuei bidali nien, eta erantzun zidaten interesgarria zela, baina ea zergatik ez nuen frantsesez zuzenean idazten. Hala eginez gero, argitaratuko zidatela. Nik, bistan denez, ezin dut beti zuzenki frantsesez idatzi –nahiz eta noizean behin idazten dudana–”.

Bada Borda kezkatzen duen beste auzi bat ere. Iruditzen zaio euskal sistematik sarri “traizio bezala” hartzen dela frantsesera itzulia izatea. “Gai bereziki interesgarria da, zeren hori Iparraldean bakarrik pasatzen da. Hegoaldean naturaltasunez hartzen dira itzulpenak”. Halere, itzulpenaren

labelarekin itsutu gabe, norbere lana kanpoko literatur sistemen arabera ez jukatzearen aldekoa da. “Arazoa litzateke euskaraz idazten dugunok, frantses sisteman sartu ezin dugula eta, geure buruak idazle txartzat hartzea. Euskal Herrian bada ideia hori. Badirudi zure testua ona delako itzultzen dutela. Baina itzulpena ez da sari bat bakarrik, da politika bat, da eginkizun kultural bat”.

Aurrera begira, hiru erronka bururatzen zaizkio: lehena, itzulpenaren eskema horiek burutik kentzea; bigarrena, Euskal Herrian itzulpena sustatzea; eta, hirugarrena, Frantziako eskualde-hizkuntzetako idazleen testuak frantsesez argitaratuko lituzkeen argitaletxe bat sortzea, “zabalkunde handikoa eta transbertsala”. Hortik etor daitezke aukera berriak.

kal literaturaren ordezkari bakarra aukatzen baduzu, zuk nahi duzun moldekoa izango da. Kuota zabaltzean mugak apurtzen dira, eta ahots gehiagorentzako tokia egiten da. Baina bakarra sartu badaiteke, logikoa da Euskal Herri klaxea irudikatzen duena aukeratzea, eta ez beste bat”. Ikuspegiok bat egiten dute Atxagak aspaldian jaso zituen zenbait kritikarekin. Adibidez, 1997an Pako Aristik leporatu zion konformista izatea, eta “gaztelaradunen komunitateari beste errealitate bat deskubritzen lagundu beharrean, komunitate horrek aurrez baduen ikuspegi epel bat bermatzea”. Joseba Gabilondok eta Ibai Atutxak ere antzerako zerbait esan izan dute Atxagaz eta Uribez: Euskal Herria irudikatu beharrean, haren irudi subordinatu bat eraikitzen dutela beren obretan. Atxagaren Obaba eta Uriberen Bilbao bi paisaia probintziano lirateke, oso salgarriak Espainiako merkaturan. Atxaga minduta azaldu zen euskal mundutik jasotako iruzkin batzuekin, eta adierazi zuen erdal mundura ez pasatzeko “benetako indarra” eduki behar dela, eta ideia batzuk buruan ere bai, baina bestela pasatuko litzatekeela, euskal mundutik baino “gozotasun gehiago” jasotzen delako. Urte luzez iraun zion sumin horrek, eta euskaraz idazten jarraitzeko arrazoi sendo baten bila zebilela esan izan zuen behin eta berriro.

Zalduak ere uste du espainiar literatur sisteman sartzea errazten duen ezaugarri bat dela exotismoa, baita komertzialtasuna ere: batzuetan bata, besteetan bestea, eta inoiz bata zein bestea –salbuespenak salbuespen–. Exotismoa, erruralismoarekin edo tipismo kutsuarekin identifikatuta, eta egun “terrorismoaren literatura-rekin” lotuta; komertzialtasunak berriz, “nobela literarioaren” ildoan asmatzearekin izan dezake zerikusia haren ustez, *midcult* mailako produktu salgarri bat eskaintzearekin. “Zer gertatzen da Saizarbitoriarekin? Ez duela ez baldintza bat ez bestea betetzen”. Sari Nazionaleko finalista izan zen 1996an *Los pasos incontables*-ekin –*Hamaika pausoren gaztelaniazko itzulpena*– eta 2013an *Martutene*-rekin, baina ezer eskuratu gabe. Kontuak izan dezake azalpenik: haren nobelek, exotismotik urrun, Euskal Herriaren irudi europar eta garaikide bat erakusten dute, partikularitate batera mugatu ezin daitekeen gizarte moderno bat. Eta, bestalde, Zalduaren ustez, erabaki editorial “ez bereziki egokiak” hartzeak ere ez zion lagundu: “Inpresioa daukat Saizarbitoria hobeto moldatuko zela Espainian Madrilen edo Bartzelonan kokatutako argitaletxe batekin –are txikia izanik–, zilegitasun osoz Ereinen alde egin zuen apustuarekin baino, mesede gutxi egin diona zentzu horretan, azal

terrible horietatik hasita”. Dena dela, argitaletxe handiekin probatu izan du inoiz –*Guárdame bajo tierra* (Alfaguara, 2002; *Gorde nazazu lurpean*-en itzulpena)–, eta ezta horrela ere.

Zalduari deigarri egiten zaio nola Harkaitz Canok ere espainiar merkaturan “lurrutzeko” zailtasunak izan dituen. Haren ustez, euskal literaturaren mugen erakusle da hori, “gurean duen prestigio ikaragarria han erreplikatzeko lortu ez duelako”. Hain justu, Canoren bi liburu berrienak –*Twist* eta *La voz del Faquir*, Seix Barralekin argitaratuak biak– euskal gatazka-rekin daude lotuta bete-betean. Hori ote Espainian ez funtzionatzeko motiboetako bat? Zalduaren ustez, “Euskal Gauzari” buruzko nobelek arazoak planteatu izan dituzte Espainian, diskurtso jakin batzuekin hornituta egonez gero. Baina hori gutziz irauli du *Patria* fenomenoak, “mota horretako literaturaren merkatu-eskaera handitu duelako, eta horrek aukera eman dielako euskal idazle batzuei idatzita zeukatena edo idazteko zeukatena espainiar merkaturan kokatzeko, merkatu-nitxo bat aurkitzeko”. Aipatzen duenez, *Patria*-z gero, gatazka bihurtu da “gure exotismo berria”, eta, era horretara, Jokin Muñozek “Gauzaren literatura”-ri opa zion patua bete da, “gure esportazio literarioarako gai nagusia bihurtzea, une batez gutxienez, eta Espainiari begira, noski”.

MINORIAK PLAZARA

Gatazkaren exotismoak ez du erabat azaltzen, ordea, euskal idazle sorta berri bati Espainiako merkatua ireki izana, bestelako gaiak jorratzen baitituzte horietako gehienek. Gauzak horrela, galdetu daiteke: 2011n ETAk armak uzteko hartutako erabakiak ekarri ote du paradigma aldaketa bat Espainiako literatur sisteman? Eta hala balitz, paradigma berri horrek zer lotura luke hangongo merkatuan euskal idazle sorta berri horri egin zaion tokiarekin? Zalduaren ustez, irekitze hori, neurri batean, literatura feminista baten eskutik etorri da, “exotikotzat hartu ezin daitezkeen ezaugarri batzuen eskutik, alegia”. Hor kokatzen ditu, aipatutako Rodriguez, Agirre eta Jaioz gain, Uxue Apaolaza eta Miren Agur Meabe ere. Auzi honetan, aipagarria da Jasone Osorok Seix Barralekin atera zituela bi liburu –*Desnudos* (2002) eta *Greta* (2007)–, nahiz eta ziur asko zehatzagoa litzatekeen egungo ildo feministaren aurrekari bezala baino literatura “femenino” baten erakusgarri modura katalogatzea. Bordaren ustez, berriz, paradigma berrikerikusia luke auzi zabalago batekin: ez feminismoaren soilik, ezpada minorien plazaratzearekin –emakumeek, beltzek, migratzaileek, homosexualek eta, oro har, identitate zapalduak testuinguru jakin batzuetan bizi lezaketzen ikusgarritasunarekin–.

Galderari erantzuteko goizegi izan daitezkeen arren, baliteke kanonaren aldaketa baten aurrean egotea. Hori bai, balizko kanon berriaren zakuan euskal idazle gehiagorentzako tokia legoke”. Amaitu da lehen idazle batek betetzen zuen kuota hori. Orain ez da aski

pertsona bakarraren laginarekin, izen gehiago kabitzen gara”, dio Agirrek. Bere kasuan, gaztelaniarako itzulpenaren ondoren etorri zaizkio frantseserakoa eta ingeleserakoa. “Oraindik ere, gaztelania zubi hizkuntza da. Sistema normalizatu batean ez luke beharko, baina gure kasuan hala da”. Hala ere, aipatzen duenez, gaztelaniara itzultzea ez du bizi beste edozein hizkuntzetara itzultzea bezala: “Nire hizkuntza ere bada, eta, periferiatik bada ere, hor nago. Etengabeko *feedback*-a jasotzen dut, sare sozialen bitartez, hitzaldietarako deitzen didate... liburuaren bigarren bizitza oso bat hasten da itzulpenarekin”. Gaztelania hitzunez ere irakurria izango dela jakiteak idazterakoan eragiten ote dion galdetuta, ezetz dio: “Ni saiatzen naiz niretik idazten, euskaratik eta hemendik”. Argitaletxeen irizpideak, berriz, “misteriotsuak” iruditzen zaizkio Agirreri, eta zaila egiten zaio egungo irekitze horren arrazoiak zeintzuk diren aletzea. Bi bururatzen zaizkio: bata, egoera politikoa baretu dela; bestea, kalitate handiko idazle mordoa dagoela euskaraz eta, hortaz, logikoa dela inguruko literatur sistemek haiek arrantzatzea.

Zalduarentzat, kalitatearen irizpideak beti izaten du tokiren bat halakoean, baina bahe nagusia beste bat da: salgarritasuna. Baita feminismoaren egungo ildoari dagokionez ere: “Zer bilatzen du euskal arrantzagunearen kupoan Espainiako argitalpen sistemak?”

Saldu dezaketen gaiak, boladan daudenak, eta horiekin lotutako egileak eta lanak”. Aipatzen duenez, kontraesanak sortzen dira orduan –edozein literatur merkatutan sortzen diren berberak–. “Zergatik Uribek saltzen du gehiago Saizarbitoriak baino, bigarrenaren nobelak hobeak badira? Lehenarenak ‘errazagoak’ direlako, ‘exotikoagoak’, eta bultzada komertzial egokiagoa dutenak. Zergatik ditu edizio gehiago Karmele Jaioren nobelak Eider Rodriguezen ipuin liburuak baino, azkena hobe bada? Kasu horretan bultzada komertziala antzekoa da, biak kaleratu direlako etxe handien eskutik, baina, berriz ere, Jaiorena literatura ‘irisgarriagoa’ da, eta

“

Zer bilatzen du euskal arrantzagunearen kupoan Espainiako argitalpen sistemak? Saldu dezaketen gaiak”

Iban Zaldúa

Rodriguezena, gainera, ipuin liburua, okerrago saldu ohi dena betiere”. Arrazoi askoren konbinazioak leudeke halako prozesuetan, hortaz. Azken gogoeta batekin amaitu du: “Batzuek ondorioztatzen dute, demagun, estatu propio bat edukiko bagenu, zuzenean Munduko Letren Errepublikara jauzi egingo luke lan eta egile gehiago izango genituzkeela, jauzi hori errazagoa litzatekeela euskal idazleentzat. Ziurrenik kasu gehiago izango genituzke... baina askoz ere gehiago? Txikiak gara, gutxiegi gara demografikoki, are gutxiago linguistikoki. Eta konpentsatuko luke horrek euskal literaturak Espainiako merkatuan –gure ‘atzerriko’ merkaturik handienean– izango lukeen ondorengo presentziaren murrizketa ia segurua? Ez dakit ba”. ●

